

Наддніпрянська Україна у складі Російської імперії

План

1. Адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Російської імперії.
2. Лівобережна і Слобідська Україна.
3. Правобережна й Південна Україна.
4. Політика російського уряду щодо Наддніпрянської України.

Повторення

- Назвіть історико-географічні регіони українських земель у другій половині XVIII століття.
- Як і коли російський уряд ліквідував Гетьманщину та Запорозьку Січ?
- Унаслідок яких подій до складу Російської імперії увійшли Приазов'я, Причорномор'я, Крим та Правобережна Україна?

- Наприкінці XVIII ст. Російська імперія володіла Слобожанщиною, Лівобережжям, Правобережжям та Півднем (див. схему), що становило близько 85 % земель, заселених українцями. Підвладні Росії території називали Наддніпряньською Україною, або Наддніпрянщиною. На українські землі було поширено загальноімперський адміністративно-територіальний устрій.

- Адміністративно-територіальний устрій українських земель у Російській імперії не враховував історичних традицій адміністративного устрою Наддніпрянщини й мав на меті привести їх у відповідність до інших регіонів у її складі.
- В імперських колах стосовно українських земель використовували інші назви: Правобережжя називали Південно-Західним краєм, Південь — Новоросією, Лівобережжя і Слобожанщину — Малоросією.

2. Лівобережна й Слобідська Україна

- Кількість населення українських земель, підвладних Російській імперії, упродовж кінця XVIII — XIX ст. збільшилася приблизно втричі: із 7,7 до 23,5 млн осіб. Однак це відбувалося не лише за рахунок природного приросту населення, а й переселень представників інших народів до Наддніпрянщини.
- У Російській імперії стосовно українців використовували назву «малороси», хоча в тогочасних наукових публікаціях і літературі досить поширеними були також визначення «українці» та «Україна».

2. Лівобережна й Слобідська Україна

- Національний склад і соціальна структура різних регіонів Наддніпрянської України мали певні відмінності.
- На Лівобережжі кількість українців у складі населення була найбільшою й сягала 95 %. Серед національних меншин найбільшу частку становили євреї, для яких наприкінці XVIII ст. було запроваджено «смугу осілості».

2.Лівобережна й Слобідська Україна

- На Слобожанщині українці становили близько 86 % населення краю. Найбільш численною національною меншиною були росіяни, які переважали у східних частинах регіону.
- Більшість українського населення Лівобережжя та Слобожанщини становили нащадки козаків та селяни. Козаки, які після ліквідації козацьких полків залишили військову службу, отримали статус особисто вільних державних селян. Більшість колишньої козацької старшини, що змогла довести своє походження, була зрівняна в правах із російським дворянством. Звичайні селяни (посполиті) втратили особисту свободу й стали кріпаками.

3. Правобережна й Південна Україна

- Серед населення Правобережжя українці становили 85 %. Більшість із них були селяни-кріпаки, які потерпали від жорстокої експлуатації польських панів-землевласників. Поляки у складі населення налічували лише 5 %, але посідали в краї панівне становище.

Цікаві факти

- Наддніпрянська Україна майже повністю, крім Харківщини, входила до «смуги осілості». Уперше її було визначено російським урядом у 1791 р. з метою запобігання проникненню євреїв у великоруські губернії й захисту російського підприємництва від єврейської конкуренції. Це було практичним порушенням важливого природного права людини на вільний вибір місця проживання. Імператор Микола I додав до цих обмежень заборону євреям проживати в містах, зокрема в Києві, Миколаєві, Севастополі, козацьких і державних селах Полтавщини. У багатьох інших містах було створено спеціальні квартали, де мали мешкати лише євреї. На початку ХХ ст. «смуга осілості» зберігалася, хоча багато євреїв жили за її межами.

**Єврейська
родина. XIX
ст.**

-
- Другою за кількістю національною меншиною в краї були євреї. Вони селилися переважно в містах і містечках, де становили близько 70—80 % населення. Польські пани часто здавали маєтки в оренду євреям або наймали їх управителями. Унаслідок цього зростала ворожість селян-кріпаків саме до орендарів та управителів, яких вони вважали винними в усіх своїх кривдах. Поляків і російську владу це влаштовувало, і вони інколи цілеспрямовано налаштовували два пригноблені народи один проти одного. Переважання польських впливів привело до того, що Правобережжя стало регіоном, де активно діяли представники польського національно-визвольного руху..

-
- Протягом першої половини ХІХ ст. кількість населення губерній Півдня зросла вдвічі й у 1851 р. налічувала 2,3 млн осіб. Унаслідок переселенських процесів етнічний склад Півдня був досить різноманітним. Українці становили близько 74 %, росіяни — 12 %, молдавани — 9 %. Серед інших народів, які заселяли Південь, були серби, поляки, німці, болгары, угорці, євреї, греки та інші.

Українська селянка біля хати. ХІХ ст.

-
- На Кримському півострові відбувалися зміни у складі населення, пов'язані з наміром Російської імперії витіснити із цих земель кримських татар та інші народи Криму й замінити їх російськими переселенцями, що почав реалізовуватися після приєднання цього регіону. У результаті тисячі татар, особливо ті, що жили поряд із портами, розпродали за безцінь свої землі й господарство та втекли до турецьких володінь. На 1802 р. за попередні десятиліття півострів залишили близько 300 тис..

-
- Російська влада після оволодіння Кримом відбирала в місцевого населення кращі й родючі землі та дарувала їх російським дворянам і чиновникам. У період від приєднання півострова до початку ХІХ ст. було відібрано й роздано близько 290 тис. десятин землі. Кримських татар виселяли до безплідного степу. Замість татар, що залишали свій край, російська влада запрошувала переселятися сюди іноземних колоністів.

**Кримські татари.
Невідомий
художник**

4. ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

- У складі Російської імперії наддніпрянські українці опинилися в політичній системі, життя якої суттєво відрізнялося від звичних їм умов. Російська імперія була великим територіальним об'єднанням, що складалося із центру та підвладних територій, заселених різними народами. Вона мала централізовану систему управління на чолі з імператором.

- Одним із завдань чиновників було збирання податків. Проте витрачалися вони перш за все на задоволення вимог центру, а не на місцеві потреби. Від населення українських земель вимагалось абсолютне підпорядкування владі. Усіма засобами впливу в підданих намагалися виховати покору та вірність, наголошуючи, що це є їхнім моральним та релігійним обов'язком.

-
- У Наддніпрянщині постійно розміщувалися значні військові формування російської армії, утримання яких стало важким тягарем для місцевого населення. Водночас для представників сімей української еліти військова служба була можливістю зробити непогану кар'єру.

- Українців вважали «малоросами», які належали до єдиного «великоруського народу». Політика ігнорування національних особливостей як українців, так і інших підкорених народів, а також наявність в імперії російського народу, що становив більшість її населення, обумовлювали здійснення русифікації всіх сфер суспільного життя.

Висновки

- Після приєднання українських земель до Російської імперії на них було поширено адміністративно-територіальний устрій, який без істотних змін зберігався понад 100 років.
- Наддніпрянщина складалася з окремих історико-етнографічних регіонів, розвиток яких під імперською владою мав певні особливості.
- У політиці Російської імперії стосовно Наддніпрянської України відображалися її прагнення уніфікації та русифікації цього регіону.

СЛОВНИК

- **Губернія** — основна адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії із 1708 р.
- **Повіт** — адміністративно-територіальна одиниця, що існувала на українських землях із другої половини XIV ст. до 1923 р. Генерал-губернаторство — адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії в 1775—1917 рр., до складу якої входила одна або кілька губерній.
- **Смуга осілості»** — територія компактного проживання євреїв, що існувала в Росії в 1791—1917 рр., за межами якої їм було заборонено селитися.
- **Русифікація** — сукупність дій та заходів російського уряду, спрямованих на звуження й витіснення на другорядні ролі національних мов, культур, історії та одночасне висунення на провідні позиції російської мови, культури та історії.

Запитання і завдання

- 1. Якими історико-етнографічними регіонами українських земель наприкінці XVIII ст. володіла Російська імперія? 2. У якому регіоні Наддніпрянщини існувала Подільська губернія? 3. На які губернії поділялася Південна Україна? 4. Назвіть генерал-губернаторства, створені російською владою на українських землях. 5. Який регіон Наддніпрянщини наприкінці XVIII ст. був найбільшим за площею, а який — за кількістю населення? 6. Що таке русифікація?
- 7. Охарактеризуйте адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Російської імперії. 8. Якими були спільні й відмінні риси національного складу й соціального становища населення різних регіонів Наддніпрянщини? 9. Яку політику здійснював уряд Російської імперії стосовно українських земель? Які зміни в житті українців вона спричинила?